

3.II. DOR DÜZENİ ÖNCESİ YAPILAR/TAPINAKLAR

1	Lefkandi Euboia (Eğriboz) Heroon (13,8x 50 m)	MÖ 11.-10. yy
2	Sparta Artemis Orthia Kutsal Alanı ve Altar I Sparta Artemis Orthia Tapınağı I Sparta Artemis Orthia Tapınağı II ve Altarı II	10. yy. sonu MÖ 8. yy'ın ilk yarısı MÖ 6. yy'ın başı
3	Nikhoria Yönetici Evi	MÖ 10. yy – 8. yy ortası (MÖ 750)
4	Bayraklı Oval Ev	MÖ 925-900 / 8. yy.
5	Andros Adası Zagora Yerleşimi	MÖ 11 yy. ve 8. yy.
6	Thermos Megaron A (6 x 13 m)	MÖ 11. yy.
7	Thermos Tapınak B (7 x 21,5 m)	MÖ 8. yy.
7	Mazaraki Artemis Tapınağı	MÖ 7.-6. yy.
8	Kallapodi Apollon Kutsal Alanı	Myken'den Erken Arkaik Döneme
9	Kalydon Apollon Tapınağı	MÖ 600
10	Kalydon Artemis Tapınağı	MÖ 580
11	Yria'daki Tapınak III ve IV	(MÖ 7. yy)

3.1. Lefkandi Euboia Tapınağı (Eğriboz Adası)

(DIA) Euboia adasındaki (Eğriboz) Lefkandi yerleşimindeki MÖ 11.-10. yüzyıllara tarihlenen en önemli keşif, **Protogeometrik Dönem'deki** (MÖ 1050-900) **mimari başarımın sınırlarını ortaya koyar**. Lefkandi'de bir **bey ve hanımı** için 50 m uzunluğunda ve 13,8 m genişliğinde bir “**ölü sarayı/Heroon**” inşa edilmiştir. Yapının etrafındaki ahşap dikmeler yanlara doğru taşan çatıyı taşımaktadır. **Peristasis'in** yani **tapınağı çevreleyen sütun sıralarının en erken biçimi burada görülmektedir**. Bunlar geleceğin sütunları görünümündedir.

- Heroon olarak nitelendirilen bu büyük yapı içinde insan kalıntıları bulunduğundan dolayı bir kahramanın mezarı olduğu düşünülmektedir.

- Anıtsal yapı ahşap bir verandaya sahiptir (50 x 13,8 m ölçülerindedir).
- MÖ 1000 yıllarında inşa edilmiş olan yapının tapınağı haber veren bir mimarisi mevcuttur.
- Etrafında çatıyı taşıyabilmek için direkler dikilmiştir. **Bunlar geleceğin persitasis'inde yer alacak olan sütunlar görünümündedir.**

MÖ 10. ve 9. yüzyıla tarihlenen basit evler, bu örnekle karşılaştırılmaz. Bunlar uzatılmış (uzun ince), arka kısmı yarım yuvarlak biçimli (apsisli) kulübelerdir, zaman zaman kısa kenara paralel duvarlarla birçok mekâna ayrılmışlardır. Bununla açık bir şekilde, Orta Hellas Tipi saç tokası (**firkete**, çengelli iğne) biçimli **megaron**'un tekrar canlandığı görülür. **(DIA)** Bunun yanında oval planlı kulübeler mevcuttur (**Bayraklı**). Söz konusu kulübelerin her iki taraftan dışa taşkın çatı mahyası iki ahşap destek tarafından taşınmaktadır. Bu tür kulübelerin, yuvarlak ve oval Hellas ev biçimleriyle bağlantılı olduğu gözükmektedir.

3.2. SPARTA ARTEMİS ORTHIA TAPINAĞI I ve II:

(DIA) En erken tapınım alanı, MÖ 10. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir. **Taralı alanlar** kurban alanlarını göstermektedir. Sağda Altar I ve II, solda Tapınak I ve II. Tapınak alanını çevreleyen **Temenos** ve **çakıltası** döşeme MÖ 8. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Altar II ve Tapınak II, MÖ 6. yüzyılın başına tarihlenir. Tapınak tek mekân ve oval olmayıp köşeli bitimlidir.

Yapının kerpiçten yapılmış duvarları, Myken yapılarında olduğu gibi, dikey ahşap dikmeler ve yatay hatıllarla desteklenmiştir. **Taş temel üzerine inşa edilmiş içerisine ahşap dikmelerin yerleştirildiği benzer kerpiç duvarlar, ilk olarak MÖ 8. yüzyıla tarihlenen 4,5 x 12 m ölçülerindeki Sparta Artemis-Orthia tapınağında karşımıza çıkmaktadır.** Tapınağın mahyasını mekân içerisindeki yapının dış duvarlarına paralel ahşap dikmeler taşımıştır.

3. 3. NIKHORIA YÖNETİCİ EVİ (MÖ 10. yy - 8. yy ortası)

(DIA) Nikhoria, Messenia Bölgesi'nde yer alan Pylos Saray Dönemi'nde yerleşilen ve bronz çağından itibaren buluntuların olduğu bir yerel merkezdir. Karanlık Yüzyıllar'da devamlı yerleşim görmüş ve MÖ 8 yy'ın ortalarında terk

edilmiştir.

Burada ele geçen en geçen kalıntılar, başka merkezlerde de **çok az görülen Karanlık Dönem**'e aittir. Bu kalıntılar, protogeometik Dönem'deki **yönetici ve hierarşinin ortaya çıkışı** ve **dolayısıyla polis yaşamı için büyük önem taşımaktadır.**

MÖ 10. ve 9. yüzyıllarda söz konusu yerleşim en kalabalık nüfusa ulaşmıştır (yaklaşık olarak 40 aile). Miken Dönemi'nden farklı olarak daha çok, **büyükbaş hayvancılık** ve **avcılık** ile uğraşan, ağırlıklı olarak geçimi tarıma dayalı yaklaşık 200 insanı içeren bir topluluğu ifade eder. Ve burada ilk kez **demir, hatırı sayılır oranda malzeme olarak kullanılmıştır** (ancak halen demir çok pahalıdır). Yerleşim yaklaşık MÖ 750 yıllarında sona ermiştir.

(DIA) Buradaki en ilginç yapıyı, MÖ 10. yy'a tarihlenen yerleşimin en büyük evi oluşturur. Söz konusu ev, o dönem için tipik olan 15,9 m uzunluğunda ve 8 m genişliğinde üç bölümlü ve apsisli bir evdir.

10 m uzunluğundaki biraz büyükçe olan bu yapıda, o yerleşimi yöneten aile oturuyor olmalıydı. Yapı içerisinde görünüşe göre dinsel yaşamın gerçekleştirildiği merkezi bir mekân yer almaktadır. **Bu mekân içerisinde toplantılar ve kutlamalar yapılmıştır.** Yapının 10 m'den 15,9 m'ye büyütülmesi yaklaşık MÖ 850 yıllarında gerçekleştirmiş ve bu evrede bir apsis ile eklenmiştir. Mekân içerisindeki odalar birbirlerinden ayrılmamış ve sanki küçük nişlerle bölümlendirilmiştir: Girişin tam karşısında yani evin arkasındaki apsis içerisinde yiyecek kalıntıları ile aletler bulunmuştur. Açık bir şekilde yemek yenilen yerin, **giriş kapısının uzağında olmasına dikkat edilmiş olmalıdır.** Bu yerleşimin son evresinde (MÖ 800-750) burada oturanların sayısı azalmış ve yaklaşık 100 kişilik bir gruptan söz edilmektedir. Buna rağmen merkezi yapı daha güçlendirilmiş ve büyütülmüştür. Olasılıkla bu yerleşimin başındaki yönetici, Homeros'tan bildiğimiz bir **Basileus** gibi benzer bir konuma sahipti.

(DIA) Evin dış duvarları, **alçak bir taş temel sırası** üzerine kerpiçle inşa edilmiş ve aralarına ahşap dikmeler yerleştirilmiştir. Olasılıkla kerpiç duvar içerisindeki bu ahşap dikmeler, evin çatısını taşımaktaydı. Yapının içerisindeki apsis tabanında iki kademeli olarak çukurluklar mevcuttur. Bunlar olasılıkla saklama kapları için

yapılmıştır. Apsis'i merkezi mekândan ayıran duvara bitişik üzerinde kurum/is izi bulunan döşeli yuvarlak bir alan mevcuttur. **Bu olasılıkla açık bir ocağa ya da bir kurban altarına işaret etmektedir.** Bunlara ek olarak MÖ 1000 yıllarına tarihlenen çok çeşitli küçük eserler ortaya çıkarılmıştır: Çok sayıda **protogeometrik dönem seramiğinin** yanısıra, demirden yapılmış bıçak ve baltalara ait parçalar, örgü/dokumacılık için aletler ile çok sayıda **koyun, keçi, domuz, sığır ve vahşi hayvanlara ait kemikler** ele geçmiştir. Bu kemikler üzerinde balta ve bıçak izleri de tespit edilmiştir. Bu durum **bu mekânın şölen/ziyafetler için kullanılmış olduğuna işaret etmektedir.** Olasılıkla yerleşimin yöneticisi, kendisine **savaşta ve avda eşlik edenleri burada ağırlıyordu** ve belki de yönetici ve davetlilere, kadınlar burada hizmet ediyordu, **arada boş kaldıklarında da örgü örmekteydiler.**

3. 4. BAYRAKLI

(DIA) Yaklaşık MÖ 11. yüzyılın ortalarında başlayan “**İon Kolonizasyonu**” sürecinde Batı Anadolu sahil kesimine, İon Lehçesinin çeşitli varyasyonlarını konuşan grupların yanısıra ayrıca Dor ve Aeol Lehçesi konuşan Grekler yeleşmişlerdir. İzmir İli, Bayraklı İlçesi sınırları içerisinde yer alan Bayraklı Höyüğü'nde (Eski Smyrna) bu döneme ait Grek yerleşim katmanlarına rastlanmıştır. Yaklaşık MÖ 1050 yıllarından itibaren kesintisiz yerleşim görmüş olan Eski Smyrna, Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından uzun yıllar sürdürülen kazı çalışmaları ile oldukça iyi belgelenmiştir. **Eski Smyrna, en azından ilkel de olsa erken kentsel izler taşımaktadır.** İlk önce bir Aeol yerleşimi olarak mütevazı kuruluşundan sonra, MÖ 8 yüzyılın sonlarında burada yaşayan halkın nüfusu yavaş bir şekilde yaklaşık 2000 kişiye ulaşmış ve İon özellikleri ağır basmaya başlamıştır. Burada oldukça yoğun ve düzensiz bir şekilde yaklaşık 400 adet oval ve dikdörtgen ev, taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Bu evler haricinde yine yuvarlak planlı silo'ların da inşa edilmiş olduğu belgelenmiştir. MÖ 850 yıllarında Eski Smyrna (Bayraklı) yerleşim yeri yaklaşık 5 m kalınlığında kalın bir duvarla çevrelenmiştir. Söz konusu bu savunma duvarı az bir zaman sonra daha yüksek bir savunma duvarıyla ortadan kalkmıştır. E. Akurgal, söz konusu oval evi Protogeometrik Dönem içerisine yani MÖ 925-900'e tarihlemektedir. Ancak G. Gruben Bayraklı'daki bu oval ev kalıntısını, MÖ 8. yüzyıla tarihlemektedir.

3.5. ANDROS ADASI, ZAGORA YERLEŞİMİ (MÖ 8. yy).

(DIA) MÖ 10. yüzyılda **Paros, Tenos ve Andros** Adaları'nda da yerleŐimlerin kurulduğu, arkeolojik kazılarla ortaya konulmuŐtur. Bu ada yerleŐimlerinden en önemlisi **ANDROS** Adası'nda Zagora burnundaki yerleşim, **Attika, Euboia ve Korinth** ile olan bağlantılarıyla önemli bir yerleşim yeri olarak öne çıkar. MÖ 8 yüzyılda bu yerleşim yerinde düzenli bir Şekilde **yanyana sıralanan aynı duvarı kullanan evler ve avlular inşa** edilmiştir. Ancak henüz bir cadde-sokak sistemi mevcut olmasa da büyük yapıların önünde belki de kült işlevi ya da toplanma amaçlı olarak birer avlu yer almaktadır.

(DIA) 140 m uzunluğunda, metrelerce kalınlıkta ve yükseklikte bu zamana kadar bilinen en büyük savunma duvarı, yeleŐimi kara tarafından çevremiŐtir.

Tüm Grek etki alanındaki birçok yerde ve daha sonra Polis olan yerleŐimlerdeki (Attika, Argolis, Euboia Bölge'lerinde, birçok adada ve hatta Anadolu'da) söz konusu bu kentsel gelişim, MÖ 8. yüzyılda çoktan başlamıŐ olmalıdır.

Karanlık Dönem'de tamamen **kültürel ve ticari** açıdan izole olma durumu kesinlikle söz konusu değildir. Lefkandi'deki Heroon içerisinde ele geöen doğu kaynaklı birçok mezar hediyesi bunu açıköa ortaya koymaktadır. MÖ 9. ve 8. yüzyıla tarihlenen Atina'daki mezarlarda bulunan benzer ekzotik buluntular, **Geö Myken Dönemi'nden beri var olan kesintiye uğramamıŐ deniz ticaretine işaret etmektedir.** Hiöbir zaman tamamen kopmamıŐ olan **Kıbrıs, Fenike ve Mısır ilişkilerinin,** MÖ 8. yüzyılda yoğunlaŐmıŐ olduğu açıktır. Özellikle Girit, Rhodos ve Chios adalarındaki mezarlarda ve Attika, Aegina, Korinth ve Sparta'da ele geöen ithal eserler bunu ortaya koymaktadır.

3. 6. THERMOS MEGARON A (6 x 23 m) MÖ 11. yy ve TAPINAK B (7 x 21,5 m) 8. yy.

(DIA) MÖ 8. yüzyıldan itibaren önemli sanat merkezleri olan **Argos ve Korinth** kentleri itici gücü oluŐturmuŐlardır. Ancak söz konusu kentlerde hemen hemen tüm Geometik Dönem'in ilk tapınaklarının kalıntıları takip eden **yüzyıldaki yeni yoğun yapılaŐma nedeniyle ortadan kalkmıştır.** Buna karŐılık biraz sapa yerde kalan Aitolia Bölgesindeki **Thermos Apollon-Kutsal Alanı,** kaybolan öok ilginö eski

kültür ile var olmaya çalışan yeni kültürün en önemli kalıntılarını barındırmaktadır. **(DIA)** Thermos'ta Hellas Dönemi Öncesine (MÖ 11. yüzyıla) tarihlenen tipik çengelli iğne (kanca) biçimli oval megaronların ardından (**Megaron A: 6 x 23 m**); **dikdörtgen planlı bir ardıl bir yapı** (MÖ 8. yy) inşa edilmiştir (**Tapınak B: 7 x 21,5 m**). **(DIA)** Tapınak B'de cella'nın arka duvarının yan duvarlarla dik açı ile birleşmediği ve biraz kavisli olduğu görülür. Tapınak B'nin, Megaron A yapısı ile aynı yönde oluşu ve planı, doğrudan doğruya bir uyuma işaret etmektedir. Bu megaronun bir tapınak mı yoksa birlikte kutlanan bir kurban şöleni/ziyafeti için "Erkekler Evi" olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, **bir kült yapısı olduğu kesindir.**

(DIA) Bu megaronun (Tapınak A) MÖ 8. yüzyılda tahrip edilmesi ve ardından kerpiç duvarlarının yenilenmesinden sonra megarona bir peristasis eklenmiştir. Söz konusu bu peristasis, bilebildiğimiz en basit ve ilkel konstrüksiyona sahiptir. Günümüze kadar korunmuş olan işlenmemiş taş kaideler/taş plakalar üzerinde **ahşap sütunlar, yükselmiş** ve sütunların üzerinde sütunları birbirine bağlayan yine **ahşap kiriş görevini gören arşitravlar yer almış olmalıdır.** Bu arşitravlar üzerinde de cella duvarına bağlantı sağlayan ahşap kirişler ve kasetler bulunmaktaydı. **(DIA)** Tapınağın cephesindeki alınlık, Argos Heraion'undaki model örneğinde olduğu gibi **üçgen bir alınlık taşıyan cephesi açık bırakılmıştır.** **(DIA)** Hiç şüphesiz Thermum Megaron A'da ya da Sparta ve Perachora'dan Geometrik adak Tapınak/Ev modellerinde görüldüğü üzere tapınağın arka tarafındaki çatı, peristasis sütunları üzerini konik biçimli olarak kapatılmış olmalıdır.

3. 6. MAZARAKİS ARTEMİS TAPINAĞI (MÖ 7.-6. yy)

(DIA) Çok benzer bir tapınak, M. Petropoulos tarafından Mazaraki'de ortaya çıkarılmıştır. Mazaraki Artemis Tapınağı'nda peristasis, **yarım yuvarlak** olarak tapınağın her iki kısa kenarında apsis biçimli cella'sını çevrelemektedir. **(DIA)** Böylece Thermos Tapınak B'de tartışma konusu olan peristasis'in varlığı kanıtlanmaktadır.

Apsisli uzun yapı tipi ve yoğun bir şekilde tamamlanmış restitüsyonu (yani peristasis sütunlarını çadır gibi kapatan çatı), takip eden yüzyıllardaki mimari anlayışta ortadan kaybolmaz aksine **Tholos tipi yapılarda kullanımına** devam edilir.

